

Presentació

Joan Nogué

Director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya

Les perifèries actuen com a franges, com a interfícies entre diferents realitats geogràfiques i configuracions paisatgístiques. No són només el resultat —sovint imprevist i indesitjat— d'un centre que creix i necessita expandir-se on sigui i com sigui. La perifèria és quelcom més que el perímetre d'un centre: és també —i sobretot— un llindar entre diferents realitats territorials —i a voltes mentals— amb un protagonisme cada cop més notable. Per entendre la seva lògica i la seva idiosincràsia calen mirades molt variades. Per actuar-hi, cal modificar substancialment l'escala espacial i temporal a la qual estem acostumats i entendre que els seus referents socials i simbòlics, inclosos els paisatgístics, són uns altres. La mirada a la ciutat des de la perifèria és poc habitual, però enormement suggeridora, perquè ens ofereix pautes d'interpretació de la contemporaneïtat difícilment perceptibles des del centre.

Des de la perspectiva interdisciplinària que ha caracteritzat sempre l'actuació de l'Observatori del Paisatge de Catalunya, ens plantejem en aquest llibre situar-nos al bell mig de les perifèries i proposar noves formes d'intervenció i de gestió, nous referents paisatgístics, lectures alternatives a les hegemòniques i habituals. D'aquesta manera, també acomplim una de les recomanacions més rellevants del Conveni europeu del paisatge i, de retruc, de la Llei de protecció, gestió i ordenació del paisatge de Catalunya, això és, la conveniència de no deixar de banda, en les polítiques públiques, aquells paisatges quotidians periurbans sovint malmesos o amb valors anorreats per un creixement caòtic i, encara més, cacofònic.

El llibre que presentem, el tercer volum de la sèrie 'Reflexions' de la col·lecció "Plecs de Paisatge", té el seu origen en un seminari celebrat a Olot el novembre de 2010, organitzat per l'Observatori del Paisatge amb la col·laboració de la Xarxa Europea d'Ents Locals i Regionals per l'Aplicació del Conveni Europeu del Paisatge (RECEP-ENELC). Agraïm la col·laboració de la Xarxa esmentada, com també el suport de l'Obra Social de Catalunya

Caixa, de l'Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot i del Departament de Territori i Sostenibilitat de la Generalitat de Catalunya.

El seminari va ser un èxit en tots els sentits. Aprofitant l'avinentsa de l'esdeveniment, l'Observatori del Paisatge i l'Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot van organitzar una sèrie d'activitats paral·leles que van convertir Olot en un centre de reflexió d'alta volada sobre els paisatges de la perifèria. Vull ressaltar especialment l'exposició "Els paisatges de les perifèries. Mirades creuades"; al Museu Comarcal de la Garrotxa i barrejades amb el fons permanent, es van poder contemplar fotografies de perifèries contemporànies realitzades pels excel·lents fotògrafs Jordi Bernadó, Albert Gusi, Aleix Plademunt, Rafael López-Monné i Llorenç Rosanes. Les imatges de perifèries es contraposaven amb la imatge idíl·lica i bucòlica de la perifèria representada en els quadres de l'escola paisatgística d'Olot de finals del segle XIX i principis del segle XX. L'objectiu era reflexionar sobre les diferents representacions del paisatge i, al mateix temps, apreciar com han canviat les perifèries en les últimes dècades.

En el mateix edifici Hospici, Fabio Manfredi, arquitecte italià i autor d'un dels capítols d'aquest llibre, va mostrar l'exposició "L'espai públic contemporani a les regions italianes de Calàbria i Sicília" i, a la sala d'art contemporani Espai Zer01, Marcel Dalmau va exposar "Utourism-utopism", que mostrava les contradiccions entre la imatge ideal i la realitat de dues destinacions turístiques catalanes. D'altra banda, les façanes de l'edifici on es va celebrar el seminari van acollir fotografies de gran format de la perifèria d'Osca del fotògraf Lorenzo Ordás, fet que va permetre acostar la temàtica del seminari a la ciutadania. Durant aquestes mateixes dates, la seu de l'Institut de Cultura de la Ciutat d'Olot va albergar l'exposició de fotografies dels alumnes del Curs de Paisatges Perifèrics organitzat per la Fundació d'Estudis Superiors d'Olot. I, per acabar, gràcies a la col·laboració entre l'Observatori del Paisatge i Cine-Club Olot, al Teatre Principal d'Olot es va projectar la pel·lícula *Petit indi*, de Marc Recha, rodada al barri perifèric de Vallbona, a Barcelona.

Tot i que el seminari va ser transmès mitjançant el nostre web, la qualitat de les ponències i la novetat del tema van evidenciar la necessitat de publicar-lo. Hem estructurat el contingut d'aquest volum en tres blocs, precedits de la lliçó inaugural de Piero Zanini, arquitecte i investigador del Laboratori d'Arquitectura i Antropologia de l'Escola Nacional Superior d'Arquitectura de Paris-La Villette. El primer bloc porta per títol “Des de les franges” i vol ser una reflexió general sobre la qüestió des de l'arquitectura, l'urbanisme i la literatura. L'encapçala el text “Galícia. Del paisatge rururbà al megaterritori antropitzat”, de l'arquitecte i urbanista Xerardo Estévez. Segueix Daniela Colafranceschi, que en el capítol “Paisatge del conflicte, espai de diàleg” descriu la situació del barri autoconstruït de San Sperato, a la ciutat italiana de Reggio de Calàbria. Finalment, l'escriptor i professor de literatura catalana Toni Sala analitza en el capítol “Paisatge, literatura i perifèria” com la literatura ha tractat el paisatge de la perifèria.

El segon bloc —“Detectar les franges”— proposa diverses maneres i metodologies per captar la particularitat i la singularitat dels paisatges perifèrics, a cura, novament, d'autors procedents de diverses disciplines. Inicia el bloc Francesc Muñoz, director de l'Observatori de la Urbanització i del Màster en Intervenció i Gestió del Paisatge de la Universitat Autònoma de Barcelona, amb el capítol titulat “Els paisatges de la perifèria, avui: construint la mirada sobre la ciutat al segle XXI”. Segueix Pere Grimau, artista, fotògraf, professor de la Universitat de Barcelona i exmembre de l'Observatori Nòmada Barcelona, que descriu la seva experiència a la perifèria com a caminant i fotògraf amb “Caminar el límit”. Tanca el segon bloc Aurora Fernández Polanco, crítica d'art, professora titular del Departament d'Art Contemporani de la Universitat Complutense de Madrid i coeditora de la col·lecció “Destrucción y Construcción del Territorio. Memoria de Lugares Españoles”, amb el capítol “La perifèria com a no-paisatge”.

Finalment, el tercer bloc —“Actuar a les franges”— s’endinsa de ple en propostes que ja no són tant de descripció i d’anàlisi, sinó d’intervenció, ja sigui des de l’àmbit del planejament, del projecte o de la intervenció artística. L’inicia Pere Sala, coordinador tècnic de l’Observatori del Paisatge de Catalunya, amb el capítol “Perifèries urbanes. L’experiència dels catàlegs de paisatge de Catalunya”. Continua Ignasi Aldomà, membre del Departament de Geografia i Sociologia de la Universitat de Lleida, que escriu sobre el Regadiu de Manresa en el capítol titulat “La preservació i l’adaptació de l’agricultura en els espais periurbans”. Segueixen dos capítols d’autors italians, Fabio Manfredi, de la Universitat Mediterrània de Reggio de Calàbria, amb “Calàbria i Sicília. Paisatge en espera”, i Francesco Vallerani, professor de Geografia a la Universitat de Venècia Cà Foscari que, amb el capítol “Franges hidràuliques, entre angoixes geogràfiques i estratègies de supervivència”, expressa la necessitat de valorar adequadament els entorns fluvials com a estratègia de valoració del conjunt de la ciutat difusa. El capítol titulat “MAD#sub. Anotacions des del *subsuburbi* de Madrid”, a càrrec de Joan Vila-Puig i Elvira Pujol, del col·lectiu Sitesize, descriu part d’una investigació realitzada per ells mateixos sobre les dinàmiques territorials de la perifèria de Madrid. I, per acabar, Xavier Ballaz i Eduard Crespo, del col·lectiu barceloní d’art urbà Difusor, descriuen les seves experiències a “Intervencions artístiques en els paisatges de la perifèria”. Al final del volum s’inclouen els resums dels capítols en castellà i en anglès, com també les notes sobre els autors.

El seminari va ser enormement ric en idees i propostes i el nostre desig és que el llibre encara en generi més; que esdevingui una excusa per tornar a repensar aquests complexos territoris i aquests paisatges de difícil llegibilitat. Molts d’ells es van generar en un context econòmic i social ben diferent de l’actual, raó de més per analitzar-los des d’una altra perspectiva, amb uns altres valors. Si hem aconseguit treure’ls de la invisibilitat, de l’anonimat, fer que se’n parli, ja ens donarem per ben satisfets.